

In deze rubriek komen onderzoekers aan het woord over participerende observatie. Zij doen verslag van hun eigen ervaringen en inzichten en volgen daarbij het spoor dat antropoloog Bronislaw Malinowski begin vorige eeuw uitzette. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Joost Beuving: j.beuving@maw.ru.nl.

Eén familie, twee landen, twee onderzoekers

Ervaringen met een *simultaneous matched sample*-methodologie

Miranda Poeze & Ernestina Dankyi*

Introductie

Als gevolg van strenge migratieregimes, alsmede de werk- en leefomstandigheden die migranten ondervinden in bestemmingslanden, zijn ouders uit Afrika vaak niet in staat om samen met hun kinderen te migreren. In plaats daarvan blijven kinderen achter in het land van herkomst, waar ze verzorgd worden door de andere ouder of een familielid. De zoektocht van ouders naar een beter leven roept vragen op naar de gevolgen hiervan voor de verschillende actoren in deze zogenoemde transnationale families (de achterblijvende kinderen, de ouders zelf en de verzorgers in het thuisland) en voor de ontwikkeling van (zorg)relaties over de landsgrenzen heen. Om deze vragen te beantwoorden onderzoeken wij Ghanese transnationale families in Nederland en Ghana. Een *multi-sited* onderzoeks-aanpak stelt ons in staat om de perspectieven van de verschillende actoren in twee (of meer) landen te onderzoeken: een hele uitdaging voor een onderzoeker die alleen opereert. In dit artikel reflecteren we op onze ervaringen met een *simultaneous matched sample* (SMS)-methodologie. Deze stelde ons in staat om dezelfde transnationale families te bestuderen van verschillende kanten: in Nederland en in Ghana.

Een transnationale lens

Door moderne technologieën staan migrantenouders, kinderen en verzorgers op verschillende manieren in contact met elkaar. Hierdoor is het niet mogelijk het lokale een-op-een te vertalen naar het sociale. Transnationaal familieleven kan dan ook niet volledig worden begrepen als men alleen kijkt naar wat er binnen de grenzen van één land gebeurt (Mazzucato, Van Dijk, Horst & De Vries, 2004). Om

* Miranda Poeze, MSc is PhD-kandidaat aan de Universiteit van Maastricht. E-mail: mirandapoeze@yahoo.com. Ernestina Dankyi, MSc is PhD-kandidaat aan de Universiteit van Ghana. E-mail: tdankyi@yahoo.com.

afstand te nemen van methodologisch nationalisme (Wimmer & Glick Schiller, 2003) moet er een transnationale 'lens' worden gebruikt, die het lokale, nationale en transnationale met elkaar verbindt. Zo kan de invloed worden onderzocht van transnationale verbanden op het dagelijks leven van familieleden op verschillende locaties.

Als één enkele onderzoeker in verschillende landen veldwerk doet, kan de grens tussen breedte en diepte gauw vervagen; maar als een onderzoeker slechts aanwezig is aan één kant van het transnationale netwerk is het moeilijk om gelijktijdigheid en netwerken te behouden. Om deze problemen te omzeilen stelt Mazzucato (2009) de SMS-methodologie voor:

'(...) using a sample of informants who are linked to each other by being part of a same social network and studying these informants in a simultaneous fashion so that information obtained from one informant in one locality can be immediately linked up with information obtained from another informant in another locality.' (p. 217)

Deze methodologie maakt het mogelijk om vast te stellen wat de uitwerking is van transnationale stromen op personen op verschillende locaties: het voordeel is dat er twee (of meer) onderzoekers op twee (of meer) locaties van het transnationale netwerk aanwezig zijn. Voor onze studie betekende dit dat Dankyi veldwerk verrichtte onder kinderen en hun verzorgers in Ghana, terwijl Poeze veldwerk deed onder de Ghanese migrantenouders van deze kinderen in Amsterdam.

De matched samples

De zoektocht naar *matched samples* begon in de Bijlmer, waar een groot percentage van de Ghanese gemeenschap in Nederland gevestigd is. Dat deden we op een aantal verschillende manieren: we deden oproepen op Ghanese radiostations en in kerken en we deden een beroep op sleutelfiguren en Ghanese interviewers die voor het grotere Transnational Child Raising Arrangements-project (waarin onze studie is ingebed) hadden gewerkt. Aangezien we ook het perspectief van de kinderen in ons onderzoek wilden betrekken, maar niet afhankelijk wilden zijn van specifieke kindermethoden, selecteerden we alleen de families met ten minste één kind in Ghana tussen de 11 en 21 jaar. Om het voor Dankyi mogelijk te maken nauw contact te onderhouden met respondenten in Ghana, beperkten we ons tot respondenten woonachtig in Accra en Kumasi. Uiteindelijk leidde dit tot vijftien *matched samples*, met variatie in legale en sociaaleconomische status (migranten), geslacht (alle respondenten) en relatie tussen ouder en verzorger.

Het bleek tijdrovend om respondenten te vinden. Dat kwam doordat de onderzoeker het vertrouwen van de respondenten moest winnen om contactgegevens van de familie in Ghana te geven. In een aantal gevallen had de migrant toestemming gegeven voor deelname aan het onderzoek, maar had de verzorger niet ingestemd. Het bleek ook een uitdaging om de *matched samples* te behouden, voornamelijk doordat etnografisch onderzoek veel tijd kost voor de respondenten, die

vaak de zorg voor jonge kinderen combineren met een druk werkschema. Dit, in combinatie met de gevoelige onderwerpen die we aansneden, leidde tot enkele afvallers. Zulke methodologische uitdagingen zijn niet specifiek voor de SMS. We ondervonden echter wel dat het gebruik van de SMS het vervangen van en voortdurend zoeken naar *matched samples* vergemakkelijkte, doordat we niet tussen de landen hoefden te reizen om nieuwe contacten aan te gaan.

Voordelen van de SMS-methodologie

We identificeerden drie aspecten van de SMS-methodologie die bijzonder behulpzaam waren: het uitwisselen van veldnotities, het begrijpen van gelijktijdigheid en het uitwisselen van veldbezoeken. Deze bespreken we hieronder.

Uitwisselen van veldnotities

Het uitwisselen van veldnotities had verschillende voordelen voor ons onderzoek. In het bijzonder bracht het de onderliggende dynamiek in zorgrelaties aan het licht. Om de andere onderzoeker niet te overladen met veldnotities deelden we samenvattingen van elk veldbezoek – of dit nu een informeel bezoek was, een telefoongesprek of een interview. In deze samenvattingen bespraken we de belangrijkste observaties en zaken waarvan we dachten dat die van specifiek belang waren voor de ander. Deze samenvattingen stuurden de vragen voor ons volgende veldbezoek.

Wanneer we de samenvattingen van de ander vergeleken met onze eigen aantekeningen, zagen we regelmatig inconsistenties in de verhalen van verschillende respondenten. In de bijna dagelijkse e-mails bespraken we deze inconsistenties en vroegen we om toelichting. Hoewel sommige inconsistenties het resultaat waren van miscommunicatie tussen de respondent en de onderzoeker, kwamen we er ook achter dat ze een belangrijke dynamiek reflecteerden die eigen is aan een transnationale relatie: de informatiekloof tussen familieleden. Respondenten aan beide kanten weerhielden elkaar van informatie in een poging om relaties intact te houden en wantrouwen te voorkomen. Migrantenouders hadden over het algemeen een lage dunk van de verzorgers die niet de ouders van de kinderen of hun eigen moeder waren, en waren constant op hun hoede met betrekking tot het welzijn van hun kinderen en het gebruik van het geld dat ze opgestuurd hadden. Dit wantrouwen was bepalend voor het gedrag van de verzorgers: zij klaagden niet tegenover de ouders over de vaak geringe geldstromen en het wangedrag van pubers uit angst te worden gezien als slechte verzorgers die enkel uit zijn op financieel gewin. Dit gedrag kon worden verbonden aan culturele ouderschapsideologieën, die voorschrijven dat kinderen een gemeenschapsgoed zijn en dat volwassenen samen moeten werken in het belang van de familie en het kind. Als iemand hier niet aan voldoet, kan dat leiden tot schande onder familie en gemeenschapsleden. Aan de andere kant zijn migrantenouders ook voorzichtig om hun wantrouwen tegenover de verzorgers kenbaar te maken, bijvoorbeeld als zij van hun kinderen te horen krijgen dat geld is ‘verdwenen’ of dat zij straf hebben gekregen: de ouders zijn namelijk ook afhankelijk van de verzorger. Door de

non-communicatie hadden deze spanningen vaak geen uitwerking op de onderlinge relatie.

Door het uitwisselen van veldnotities kwamen we ook achter belangrijke gebeurtenissen die we anders niet hadden kunnen begrijpen. Zo was bijvoorbeeld een van onze mannelijke respondenten, Samuel,¹ gevangengezet als gevolg van zijn ongedocumenteerde status. Poeze, die hem probeerde te bereiken, was hiervan niet op de hoogte. Door Dankyi's bezoeken aan Samuels vrouw en kinderen in Ghana werd ons Samuels situatie duidelijk. Dankyi's voortdurende bezoeken aan Samuels vrouw maakten het ook mogelijk om te horen over zijn vrijlating acht maanden later, waarna Poeze weer contact met hem kon opnemen.

Vatten van gelijktijdigheid

Door aan verschillende kanten van het transnationale familienetwerk aanwezig te zijn en voortdurend veldnotities uit te wisselen konden we de gelijktijdigheid van dagelijkse gebeurtenissen observeren, zoals Mazzucato (2009) opmerkt: we konden gebeurtenissen onmiddellijk opvolgen aan beide kanten van het familienetwerk. Zo waren we in staat om de gevolgen van Samuels gevangenschap in Nederland op het dagelijks leven van zijn vrouw en kinderen in Ghana te observeren. Hoewel dit, door Samuels relatief lange gevangenschap, in theorie door één onderzoeker gedaan had kunnen worden die tussen verschillende landen beweegt, hangt het in zo'n geval af van de timing van het veldwerk of de onderzoeker op de juiste plaats op het juiste moment is. Dit wordt nog belangrijker als het gaat om het observeren van de gevolgen van gebeurtenissen met een kortere termijn. In een van de familienetwerken was bijvoorbeeld de verzorgster, een oudere vrouw die voor de dochter van een vrouwelijke migrant zorgde, een maand opgenomen in het ziekenhuis; het kind ging naar de burens. De ervaringen met deze incidentele gebeurtenis voor de moeder in Nederland en haar dochter in Ghana verschilden sterk. Zo was haar dochter blij met de tijdelijke verandering van verzorgsters, aangezien het haar van de zorgtaken voor haar overgrootmoeder verlostte. De moeder uitte echter grote zorgen over de verzorging door de burens, die zij niet vertrouwde. Haar dagelijks leven werd sterk beïnvloed door de stress die het met zich meebracht, haar zoektocht naar alternatieven en haar voortdurende pogingen tot controle over de telefoon. Door op verschillende plaatsen in het netwerk aanwezig te zijn konden we observeren wat de uitwerking was van een enkele gebeurtenis op het dagelijks leven van familieleden op verschillende locaties. Door gebeurtenissen aan beide kanten onmiddellijk op te volgen waren we ook minder afhankelijk van herinneringen, en voorkwamen we dat sommige gebeurtenissen mogelijk vergeten waren (Mazzucato, 2009).

Uitwisselen van veldbezoeken

Naast het uitwisselen van veldnotities deden we ook regelmatig veldbezoeken aan de andere kant. We zagen dat respondenten vaak opener waren na onze bezoeken aan familie aan de andere kant, en wij waren beter in staat om data van de andere onderzoeker en informatie die we kregen van de respondent over de andere kant, in context te plaatsen. Tijdens de veldbezoeken konden we levensomstandigheden en fysieke kenmerken van de andere kant in detail observeren. Ook kwa-

men er tijdens de bezoeken bepaalde zaken aan het licht door de aanwezigheid van de andere onderzoeker, die verder inzicht verschafften in de relatiedynamiek. Zo werd Poeze tijdens een bezoek in Ghana door de verzorgster meegenomen naar haar slaapkamer om de rommel te fotograferen die de kinderen maakten. Zij hoopte dat de foto's door de migrantenmoeder zouden worden gezien en dat dit zou leiden tot het vertrek van de kinderen zonder dat zij hier zelf over zou zijn begonnen. Onze aanwezigheid aan beide kanten en onze veldbezoeken gaven respondenten ook de kans om met elkaar te communiceren, waarbij wij, de onderzoekers, in enkele gevallen werden ingezet als middel van communicatie.

Zoals van Gemert, Visser en Dadusc (2010) vermelden over het werken met twee onderzoekers op één locatie, leiden de culturele achtergrond en ervaringen van onderzoekers tot bepaalde interpretaties en observaties. Wij hadden gelijksoortige ervaringen. Bepaalde zaken die Dankyi als 'natuurlijk' waarnam op basis van haar ervaringen in de Ghanese samenleving, werden door Poeze als 'interessant' gezien door de afwijking van westerse normen. Dit maakte het noodzakelijk om voortdurend onze veldnotities en observaties met elkaar te bespreken. Aan de andere kant hielp onze verschillende achtergrond ook om potentieel belangrijke data niet voor lief te nemen. De regelmatige momenten van persoonlijk contact tijdens veldbezoeken werden ook in dit opzicht noodzakelijk, omdat we zo de notities diepgaander met elkaar konden bespreken.

Ethisch vraagstuk

De mogelijkheid om met twee onderzoekers aan verschillende kanten van het transnationale familienetwerk te werken, maakte diepgaande inzichten aan beide kanten mogelijk: de overbrugging van de grens tussen diepte en breedte (Mazzucato, 2009). Tegelijkertijd waren we in staat om de effecten van menselijke inbedding in transnationale relaties op alledaagse ervaringen te begrijpen. De SMS-methodologie stelde ons ook in staat om toegang te krijgen tot informatie waar de andere kant van het transnationale familienetwerk geen weet van had. De vaak verschillende verhalen van respondenten gaven ons belangrijke inzichten in de dynamiek van transnationale relaties. Dit roept echter ook een ethisch vraagstuk op: moet de onderzoeker informatie prijsgeven waar de andere familieleden niets van weten? Wij losten dit op door onze respondenten te beloven dat de gesprekken vertrouwelijk waren en we zorgden ervoor dat we wat respondenten verteld hadden niet doorgaven aan familieleden aan de andere kant – zelfs niet als ons specifiek om informatie werd gevraagd. Deze procedure moet echter worden bijgesteld als er sprake is van abusievelijk gedrag: in dat geval adviseren ethische richtlijnen voor onderzoek om dit te rapporteren aan relevante autoriteiten, zoals de kindbescherming. Wij zijn dit soort zaken niet tegengekomen. Gezien onze bevindingen dat veel informatie bewust niet wordt prijsgegeven naar de andere kant, willen wij onderzoekers die met een *multi-sided* onderzoeksaanpak werken, zoals de SMS-methodologie, adviseren om zeer voorzichtig om te gaan met het openbaar maken van informatie naar beide kanten, aangezien dit belangrijke gevolgen kan hebben voor de relatiedynamiek en het onderling vertrouwen.

Noot

- 1 Pseudoniemen zijn gebruikt vanwege de privacy van respondenten.

Literatuur

- Gemert, F. van, Visser, R. & Dadusc, D. (2010). Kraken in Amsterdam; dubbele observatie revisited. *KWALON*, 43, 15(1), 31-35.
- Mazzucato, V. (2009). Bridging boundaries with a transnational research approach: a simultaneous matched sample methodology. In M. Falzon (Ed.), *Multi-sited ethnography* (pp. 215-232). Farnham: Ashgate.
- Mazzucato, V., Dijk, R. van, Horst, C. & Vries, P. de (2004). Transcending the nation: explorations of transnationalism as a concept and phenomenon. In D. Kalb, W. Pansters & H. Siebers (Eds.), *Globalization and development: themes and concepts in current research* (pp. 131-162). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Wimmer, A. & Glick Schiller, N. (2003). Methodological nationalism, the social science, and the study of migration: an essay in historical epistemology. *International Migration Review*, 37(3), 576-610.